

УДК 336.71

Коць О.О.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів**Національного університету «Львівська політехніка»***Ільчук П.Г.***доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри технологій управління**Національного університету «Львівська політехніка»***Карпів О.В.***студентка кафедри фінансів**Національного університету «Львівська політехніка»*

СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ БАНКІВ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ

THE ESTABLISHMENT OF PROBLEM LOANS AND MANAGEMENT OF BANKS

АНОТАЦІЯ

У статті виконано дослідження сутності, динаміки проблемних кредитів банків та управління ними. Проаналізовано позиції науковців щодо трактування сутності категорії «проблемний кредит», запропоновано авторський підхід. На базі статистичних даних проаналізовано динаміку кредитного портфеля банків України за 2014–2018 рр., обсяг проблемних кредитів та обсяг резервів за кредитними операціями банків. Ідентифіковано ключові тенденції та причини виникнення проблемних кредитів. Особливу увагу зосереджено на аналізованні закордонного досвіду управління проблемними кредитами банків. Запропоновано напрями удосконалення управління проблемними кредитами банків в Україні, а також першочергові кроки управління проблемними кредитами банків.

Ключові слова: кредит, проблемний кредит, кредитний портфель, управління.

АННОТАЦИЯ

В статье выполнено исследование сущности, динамики проблемных кредитов банков и управления ими. Проанализированы позиции ученых относительно трактовки сущности категории «проблемный кредит», предложен авторский подход. На базе статистических данных проанализирована динамика кредитного портфеля банков Украины за 2014–2018 г., объем проблемных кредитов и объем резервов по кредитным операциям банков. Идентифицированы ключевые тенденции и причины возникновения проблемных кредитов. Особое внимание сосредоточено на анализе зарубежного опыта управления проблемными кредитами банков. Предложены направления совершенствования управления проблемными кредитами банков в Украине, а также первоочередные шаги управления проблемными кредитами банков.

Ключевые слова: кредит, проблемный кредит, кредитный портфель, управление.

ANNOTATION

There are analyzed the essence, dynamics and management of banks problem credits in the article. The opinions of scientists concerning the interpretation of the essence of the category “problem credit” are analyzed and the author’s approach is proposed. On the basis of the Ukrainian banks statistical data for 2014–2018, the credit portfolio dynamics, the problem credits volume and the bank credit operations reserves volume were analyzed. There are identified key trends and the reasons of the problem credits occurrence in the article. Particular attention is focused on the analysis of foreign experience in banks problem credits managing. The improvement of the problem credits managing and its priority steps are offered for Ukrainian banks.

Keywords: credit, problem credit, credit portfolio, management.

Постановка проблеми. У сучасному світі пріоритетною економічною функцією банківської системи досі залишається трансформаційна, яка набуває свого вираження у кредитних операціях. Саме тому управління кредитною діяльністю банку є одним з основних напрямів досліджень у банківських установах. Проблема заборгованість може призвести до втрати платоспроможності банківської установи, погіршення її іміджу, фінансових втрат чи банкрутства. Причому виникнення проблемних кредитів, як правило, відбувається з незалежних від банку причин та є наслідком реалізації кредитного ризику. Тому дослідження стану проблемної заборгованості банків та розроблення напрямів удосконалення управління нею є актуальними сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності категорії «проблемний кредит» здійснили багато вчених-економістів, зокрема Л. Байбулекова [1], Т.М. Болгар [2], Л.А. Бондаренко, Т.В. Стародубцева [3], І.О. Голосенін [4], М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов [5], А.О. Ключарьова, Р.П. Лісна [6], В.Л. Кльоба [7], М.І. Крупка, О.Б. Баран [8], О.І. Лаврушин [9], Г.В. Миськів [10], Н.А. Мос-товенко, Т.І. Коробчук [11], Ю.І. Осечко [12], Н.А. Рабец [16], П.М. Чуб, С.І. Ходакевич [17], Е.П. Шустова [18], О.Р. Яременко, О.М. Костильова [19]. Усі ці науковці більшою чи меншою мірою досліджують сутність проблемних кредитів, умови їхнього виникнення та управління ними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З урахуванням значних розбіжностей у наявних теоретичних дослідженнях потребує систематизації та уніфікації підхід до трактування економічної сутності категорії «проблемний кредит», а також дослідження закордонного досвіду управління проблемними кредитами банків з метою розробки напрямів удосконалення управління проблемними кредитами банків в Україні.

Мета статті полягає в дослідженні сутності, сучасного стану та напрямів удосконалення управління проблемними кредитами банків. Доцільно поглибити дослідження сутності категорії «проблемний кредит», дослідити сучасний стан (обсяги та динаміку) проблемної заборгованості банків в Україні та розробити рекомендації щодо удосконалення управління проблемними кредитами банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці по-різному трактують поняття «проблемний кредит». Дослідимо основні підходи до трактування сутності категорії «проблемний кредит» (табл. 1).

Підсумовуючи думки науковців, можемо зробити висновок, що проблемним є кредит як економічні відносини між банком і позичальником, під час яких порушується принцип поверненості, а саме порушення цього принципу кредитування зумовлює виникнення потреби щодо вжиття заходів організаційного та адміністративно-правового характеру задля повернення суми кредиту, нарахованих процентів, а також витрат банку на вжиття додаткових заходів щодо повернення наданих в кредит коштів (у вигляді пені, комісії, компенсації тощо). На відміну від наявних визначень, запропоноване авторське тлумачення ґрунтується на ідентифі-

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «проблемний кредит» вченими-науковцями

Автори	Визначення поняття «проблемний кредит»
Т.М. Болгар [2, с. 51]	Кредит, за яким своєчасно не проведено один чи кілька платежів або за яким виникли обставини, що викликають сумніви стосовно своєчасного та повного повернення наданого кредиту через фінансову нестійкість позичальника, недостатню забезпеченість чи незабезпеченість кредиту або через інші причини, що впливають на можливість неповернення кредиту та відсотків за його користування позичальником.
М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов [5, с. 212]	Кредит, за яким своєчасно не проведено один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникали обставини, за яких банк матиме сумнів щодо повернення позики.
А.О. Ключарьова, Р.П. Лісна [6, с. 107]	Кредити, за якими спостерігаються ознаки порушення повернення коштів, а саме недотримання умов кредитування та значні порушення строків виконання зобов'язань перед банком, своєчасно не внесено один чи кілька платежів.
В.Л. Кльоба [7, с. 45]	Кредит, за яким банк вбачає небезпеку своєчасного та повного його погашення внаслідок дії різноманітних чинників (економічних, юридичних, соціальних тощо).
М.І. Крупка, О.Б. Баран [8, с. 215]	Сукупність протермінованої заборгованості за кредитами, а також частини термінової та реструктуризованої заборгованості, за якими виявлено ознаки проблемності щодо повернення, пов'язані з недостатністю або відсутністю забезпечення за кредитом та наявністю негативної інформації про здатність боржника виконати свої зобов'язання згідно з кредитним договором.
О.І. Лаврушин [9, с. 319]	Кредит, за яким у банку виникли сумніви стосовно його суб'єкта, об'єкта та забезпечення.
Г.В. Миськів [10, с. 251]	Кредит, за яким своєчасно не проведено один чи декілька платежів внаслідок значного погіршення фінансового стану позичальника, або кредит, ринкова вартість забезпечення за яким значно знизилась.
Міжнародний валютний фонд [13]	Кредити вважають недіючими (проблемними), якщо сплата основної суми та процентів за ними прострочені: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм наглядку вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним».
Національний банк України [15]	Непрацюючими визначено активи, за якими відбулася подія дефолту. Дефолт визначається фактом прострочення платежу за активом понад 90 днів (30 для банків-боржників) або малоймовірністю вчасного погашення боргу позичальником без стягнення забезпечення.
Ю.І. Осечко [12, с. 35]	У вузькому значенні це – прострочений кредит/фінансове зобов'язання та нараховані доходи за цими операціями, строк сплати за якими прострочений більше 90 днів, тобто кредитна заборгованість, класифікована за IV і V категоріями якості. В широкому розумінні це – сукупність простроченої кредитної заборгованості (кредитів/фінансових зобов'язань, відсотків), строк сплати за якою прострочений більше 31 дня за основним боргом та/або відсотками, а також частини заборгованості за реструктуризованими, рефінансованими, пролонгованими кредитами, за якими існує ризик несвоечасного погашення заборгованості, зниження ринкової вартості забезпечення, погіршення фінансового стану позичальника та/або мають місце організаційні ознаки проблемності.
Н.А. Рабец [16, с. 55]	Кредит, за яким відсутні реальні джерела погашення, хоча строк погашення, можливо, ще не настав.
О.Р. Яременко, О.М. Костильова [19, с. 902]	Кредит, за яким своєчасно не проведено один чи кілька платежів через погіршення фінансового стану боржника, існує потенційна загроза часткової або повної втрати для банку його коштів за кредитними зобов'язаннями, що може призвести в майбутньому до економічних збитків банку.

Джерело: систематизовано авторами на основі джерел [2; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 12; 13; 15; 16; 19]

кації принципів кредитування під час реалізації кредитних відносин. Відсутність чітких термінів та причин, з яких порушується принцип поверненості кредиту, дає змогу банку на власний розсуд (виходячи з досвіду, власних методів оцінювання платоспроможності позичальників, вимог законодавства тощо) визначати критерії зарахування кредиту до категорії проблемних.

Проблемна заборгованість у сучасному світі залишається досить актуальною та має місце в усіх банках України. Значне зростання заборгованості є негативним явищем для банку, оскільки заборгованість впливає на ліквідність банку, що може призвести до неплатоспроможності банківської установи та її банкрутства. Наявність проблемних кредитів (непрацюючих активів) вимагає від банків формування значних резервів.

У табл. 2 наведено динаміку кредитного портфеля та резервів за кредитними операціями банків України за 2014–2017 рр.

За даними табл. 2 бачимо, що кредитний портфель банків за 2014–2018 рр. зростав (на 14,4% за умов щорічного темпу приросту в 10,4%, 0,3%, -0,4% та 3,7% відповідно), що є позитивним явищем для банків, адже саме кредитні операції є основним джерелом доходу банку. Натомість мало місце зростання обсягу проблемних кредитів (непрацюючих активів) банків. Ланцюгові темпи приросту проблемної заборгованості банків України мали такі показники: у 2015 р. – 93,6%, у 2016 р. – 57%, у 2017 р. – 44,3%, у 2018 р. – 93,3%. Загалом за 2014–2018 рр. обсяг проблемних кредитів збільшився у 8,5 разів, що свідчить про низьку якість кредитного портфеля вітчизняних банків та високий ризик неповернення коштів. Вищезгадана тенденція є негативною для банків, адже є першопричиною їхньої неплатоспроможності. Така ситуація обумовлена фінансовою кризою 2013–2014 рр., наслідки якої стали відчутними

для банківської системи саме через 2–3 роки. Зростання кількості неплатоспроможності клієнтів банків, проблеми ведення бізнесу та загальне зниження рівня життя населення (зокрема, рівня реальних доходів населення) є основними причинами зростання проблемної заборгованості банків за 2014–2017 рр.

Формування резервів під кредитні операції – необхідна умова забезпечення ліквідності та платоспроможності банку. Як бачимо (табл. 2), за 2014–2018 рр. обсяг таких резервів збільшився у 4,2 рази (лише у 2018 р. темп приросту резервів становив 6,7%, тоді як у 2014–2017 рр. його величина складала 67,4%, 56,8% та 50,8% відповідно). Зазначимо, що частка резервів у кредитному портфелі банків у 2018 р. становила 49,6% (порівняймо, що у 2014 р. вона дорівнювала 13,4%), а частка проблемних кредитів у кредитному портфелі у 2018 р. – 57,1% (порівняймо, що у 2014 р. вона дорівнювала 7,7%). Тобто структура кредитного портфеля значно погіршилась за аналізований період за критерієм якості, а зменшення частки резервних коштів порівняно з часткою проблемних кредитів у 2018 р. (у 2014–2017 рр. спостерігається перевищення частки резервів над часткою проблемних кредитів у кредитному портфелі банків) є загрозливим з точки зору фінансової стабільності банківської системи.

Зважаючи на динаміку аналізованих показників (табл. 2), можемо стверджувати, що актуальним є суттєве вдосконалення управління проблемними кредитами вітчизняних банків з метою зменшення їхнього обсягу для покращення якості кредитного портфеля банків.

Пізнавальним та доступним для української економіки є закордонний досвід управління проблемними кредитами банків.

Здебільшого банки здійснюють реструктуризацію кредитного портфеля, керуючись правилом, що реструктуризації підлягають перш за

Таблиця 2
Динаміка кредитного портфеля, проблемних кредитів (непрацюючих активів) і резервів за кредитними операціями банків України за 2014–2018 рр.

Показники	Значення за роками за станом на 1 січня				
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Кредитний портфель:					
а) обсяг, млн. грн.	911 402	1 006 358	1 009 768	1 005 923	1 042 798
б) у відсотках до попереднього періоду	–	110,4	100,3	99,6	103,7
Резерв за кредитними операціями:					
а) обсяг, млн. грн.	122 404	204 931	321 303	484 383	516 985
б) у відсотках до кредитного портфеля	13,4	20,4	31,8	48,2	49,6
в) у відсотках до попереднього періоду	–	167,4	156,8	150,8	106,7
Проблемні кредити (непрацюючі активи):					
а) обсяг, млн. грн.	70 178	135 858	213 311	307 812	594 999
б) у відсотках до кредитного портфеля	7,7	13,5	21,1	30,6	57,1
в) у відсотках до попереднього періоду	–	193,6	157,0	144,3	193,3
Темп приросту кредитного портфеля, %	–	10,4	0,3	-0,4	3,7
Темп приросту резервів за кредитними операціями, %	–	67,4	56,8	50,8	6,7
Темп приросту проблемних кредитів, %	–	93,6	57,0	44,3	93,3

Джерело: сформовано, розраховано авторами за даними джерела [14]

все іпотечні кредити. Реструктуризація проблемних кредитів безпосередньо використовується банками у Канаді, Японії, США тощо. Водночас у Болгарії, Угорщині, Чехії, Південній Кореї, Філіппінах питаннями реструктуризації проблемних кредитів займаються державні агентства, створені для викупу проблемних кредитів та управління ними [1, с. 184].

Узагальнюючи світовий досвід управління проблемними кредитами, можемо сказати, що найважливішими та найпоширенішими заходами реструктуризації проблемних кредитів є пролонгація термінів кредитування та зниження процентних ставок за кредитом. У США, наприклад, держава здійснює антикризове управління проблемними кредитами, спрямоване на підвищення рівня зайнятості, збільшення кількості робочих місць, а особливо для молоді, збільшуючи страхові виплати по безробіттю, фінансуючи навчання тощо. У Японії управління проблемними кредитами базується на жорстких антикризових заходах. У Японії затверджено програму уряду з надання податкових стипендій (2 трлн. єн), сформовано гарантії для збільшення обсягів кредитування малого бізнесу. У Канаді для управління проблемними кредитами використовуються цільові програми, не вживається антикризових заходів [2; 3].

У багатьох країнах держава не втручається в питання управління проблемними кредитами банків, зокрема у Швеції, Польщі, Фінляндії, Литві. У таких країнах як Аргентина, Росія, Угорщина, найбільш поширеним заходом з управління проблемними кредитами є конвертація валюти кредиту (здебільшого з твердої у м'яку), а у Мексиці – зменшення основної суми боргу.

Рекомендуємо такі напрями удосконалення управління проблемними кредитами банків в Україні:

– впровадження закордонного досвіду з управління проблемними кредитами, а саме досвіду реструктуризації проблемної заборгованості;

– розробка системи санкцій за несвоєчасне погашення кредиту, спрямованої на вдосконалення роботи з проблемними позичальниками;

– впровадження практики перекредитування за умови неможливості позичальником своєчасного погасити кредит.

Також рекомендуємо дотримуватися таких першочергових кроків управління проблемними кредитами банку:

1) аналіз кредитного портфеля банку, виявлення кредитів, які в майбутньому можуть стати проблемними (основна мета цього етапу полягає у швидкому виявленні проблемних кредитів та формуванні проактивних дій (дій «на випередження») управління цими кредитами);

2) розробка комплексу заходів щодо управління проблемними кредитами з метою зменшення як їхнього обсягу, так і частки у структурі кредитного портфеля (основна мета цього етапу полягає у швидкій нейтралізації вияв-

лених проблемних кредитів з використанням заздалегідь розробленого інструментарію).

Висновки. В результаті дослідження теоретичної сутності категорії «проблемний кредит» у статті запропоновано авторський підхід до тлумачення цієї категорії: «проблемний кредит – це економічні відносини між банком і позичальником, під час яких порушується принцип поверненості, а саме порушення цього принципу кредитування зумовлює виникнення потреби щодо вжиття заходів організаційного та адміністративно-правового характеру задля повернення суми кредиту, нарахованих процентів, а також витрат банку на вжиття додаткових заходів щодо повернення наданих в кредит коштів (у вигляді пені, комісії, компенсації тощо)».

За результатами аналізування динаміки кредитного портфеля та проблемних кредитів банків України виявлено, що структура кредитного портфеля за критерієм якості значно погіршилась. Задля підвищення якості кредитного портфеля банків запропоновано напрями вдосконалення управління проблемними кредитами банків в Україні, а також першочергові кроки управління проблемними кредитами банку, що ґрунтуються на результатах аналізування закордонного досвіду управління проблемними кредитами банків.

Перспективи подальших розвідок зосереджуються у сфері розроблення теоретично-прикладних методів та моделей управління проблемними кредитами банків, які б мали багатокритеріальну основу та диверсифіковану шкалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Байбулекова Л. Управление проблемными кредитами: казахстанский опыт. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 8. С. 183–192.
2. Болгар Т.М. Проблемні кредити банків як результат реалізації кредитного ризику. Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1. С. 50–58.
3. Бондаренко Л.А., Стародубцева Т.В. Оцінка портфеля проблемних кредитів комерційних банків України в контексті забезпечення стабільності банківської системи. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2014. № 2. С. 169–172.
4. Голосенін І.О. Уніфікація підходів до тлумачення проблемних кредитів. Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. 2016. № 1. С. 18–29.
5. Денисенко М.П., Домрачев В.М., Кабанов В.Г. Кредитування та ризику: посібник. Київ: Професіонал, 2008. 480 с.
6. Ключарьова А.О., Лісна Р.П. Роль проблемної заборгованості банків України у формуванні кредитного портфеля. Молодий вчений. 2015. № 1 (1). С. 107–110.
7. Кльоба В.Л. Управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями банку. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 6. С. 45–48.
8. Крупка М.І., Баран О.Б. Економічна сутність проблемного кредиту у банківській діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.2. С. 209–217.

9. Лаврушин О.И. Банковский менеджмент: учебник. Москва: КНОРУС, 2009. 560 с.
10. Миськів Г.В. Проблемні кредити банків: сутність, чинники формування та способи мінімізації. Інноваційна економіка. 2014. № 5. С. 250–255.
11. Мостовенко Н.А., Коробчук Т.І. Сутність понять «проблемний кредит» та «проблемна кредитна заборгованість» у банківській діяльності. Економічний форум. 2015. № 4. С. 388–396.
12. Осечко Ю.І. Економічна сутність проблемних кредитів банку та їх класифікація. Фінансовий простір. 2016. № 1. С. 32–38.
13. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>.
14. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
15. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 30 червня 2016 р. № 351. URL: zakon.rada.gov.ua/go/v0351500-16.
16. Рабец Н.А. Меры по предотвращению проблемной задолженности. Финансовый директор. 2011. № 5. С. 54–57.
17. Чуб П.М., Ходакевич С.І. Проблемна кредитна заборгованість банків в Україні та світі. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 18. С. 41–46.
18. Шустова Е.П. «Проблемный кредит»: терминологическое содержание, критерии определения и факторы возникновения. Вестник Алтайской академии экономики и права. 2010. № 18. С. 155–158.
19. Яременко О.Р., Костильова О.М. Проблемні кредити банків: визначення сутності та тенденції їх розвитку в умовах банківської кризи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 10. С. 900–905.